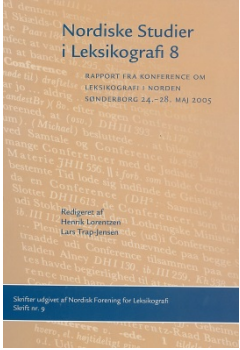

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Verknader av digitalisering på materialvurdering, redaksjonell metode og opplæring	
Forfatter:	Oddrun Grønvik	
Kilde:	Nordiska Studier i Leksikografi 8, 2006, s. 129-142 Rapport från Konferens om lexikografi i Norden, Göteborg 27.-29. maj 1999	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for bruk af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Verknader av digitalisering på materialvurdering, redaksjonell metode og opplæring

Effects of digitisation on the use of source materials, editorial method and editorial training. Digitisation of Norway's largest academic dictionary project, Norsk Ordbok 2014, through an interlinked set of relational databases has led to new ways of using source materials in lemma selection, manuscript management and quality control. Editorial method is radically changed by increased transparency, both in looking at source materials and in handling dictionary and entry formats. These changes are prerequisites for training linguists to become productive editors within a minimal time span, with six months for basic training and full editorial responsibility after one year. The aim of the exercise is to complete seven volumes of Norsk Ordbok in nine years, with no loss of, and preferably an increase in, quality.

1. Innleiing

Norsk Ordbok (NO) er eit vitenskapleg ordboksverk over nynorsk skriftmål og norsk talemål, der forfattarskap til ordartiklar er akademisk meriterande for kvar einiskild redaktør. Redigeringsstad er Universitetet i Oslo, der redaksjonen er organisert som prosjekt under Institutt for lingvistik og nordistikk. Digitaliseringa av NO 2014 skjer i tett samarbeid med Eining for digital dokumentasjon ved Historisk-Filosofisk fakultet.

I perioden 2003-2014 er ordboksprosjektet refinansiert og omorganisert med det føremålet at alle tolv band skal vere utgjevne ved utlaupe av 2014, som del av 200-årsjubileet for de norske Grunnlova. Verket skal (1) vere konsistent i materialutnytting og redigeringspraksis, (2) halde høg vitenskapleg standard når det gjeld lingvistisk kategorisering og innhald, og (3) vere dokumentert ned til detaljnivå, slik at alle opplysningar lett kan etterprøvast.

Dette er bakteppet for det store hamskiftet i Norsk Ordbok, som er full digitalisering av heile prosjektet, kombinert med rekruttering og opplæring av eit tjuetals nye redaktørar. Den følgjande drøftinga tek for seg verknader av digitalisering på materialvurdering, redaksjonell metode og opplæring, sett frå redaktørsynsstad og frå leiinga si side.

2. Materialvurdering

Konsistent materialvurdering i høve til verket som heilskap er vesentleg mellom anna for lemmaseleksjon og omfangsdimensjonering. Første oppgåve for prosjektet var derfor å skaffe seg oversyn over underlagsmaterialet, både i høve til lemma (mengd, type; normaliseringsgrad) og kjelder.

2.1. Underlagsmateriale for Norsk Ordbok

NO er ei dokumentasjonsordbok som opphavleg vart bygd opp på

1. nedskrivne talemålsopplysningar (ikkje lyd)
2. litteraturekserpt

Samlingane, som Norsk Ordbok byggjer på (i hovudsak skapte før prosjektstart i 2001) er svært ueinsarta. Eit slående drag ved dei, som samlingar, er mangelen på retningslinjer for oppbygginga, og den svært ujamne utnyttinga av ulike kjelder. Dette heng saman med den ujamne sjangerdekninga i nynorsk skriftmål – noko som er typisk for minoritetsspråk – og den like ujamne dokumentasjonen av norske målføre. I dei eldre samlingane har ein måtta bruke alt tilgjengeleg tilfang som var av verdi (Grønvik 1997:33).

Det gjeld generelt for ekserperte ordsamlingar at dei har underdekning av frekvent ordtilfang, og av ordtilfang frå nyare kjelder. Det galdt også dei nynorske ordsamlingane. NO 2014 har derfor bygd opp eit supplerande korpus av nynorsk tekst som i 2005 er på om lag 23 mill. ord. Om lag 80 % av tekstmengda er frå etter 1975. Hovudvekta ligg på sakprosa, men der er også skjønnlitteratur og ein del tekstar frå klassisk nynorsk, mellom anna den første fullstendige nynorske bibelutgåva.¹

Korpuset er særskilt nyttig til å gje betre og meir nyansert dekning av det frekvente ordtilfanget. Lemma frå korpuset som ikkje finst i samlingane, er for det meste samansetningar – utan at dei derfor er uinteressante. Korpuset gjev dessutan høve til å utnytte ein del av dei eldre litterære kjeldane på ein mykje grundigare måte, i og med det gjev tilgjenge til heile tekstar, ikkje berre ekserpt.

2.2. Materialoversyn – Metaordboka

Det manglar førebels oversyn over kva for tilfang som er utnytta, og korleis, i den delen av Norsk Ordbok som var redigert på gamlemåten (band 1-4, utgjevne 1965-2002, og band 5 harm-håvøyll). Fullt oversyn over dette får vi ikkje før band 1-4 er ferdig digitaliserte.² Men den gamle redaksjonen var medviten om at samlingane var ujamne og til dels tynne. Parolen var derfor å utnytte tilfanget til siste detalj. Bruksprinsippet var (noko forenkla) at alt av verdi skulle inn i ordboka. Mal for omfangsrekning av manus mangla. Resultatet vart redaktøravhengig, og dermed inkonsistent, materialutnytting og redigering.³ I tillegg mista ein kontroll over totalvolumet av manus (Bø 1989:90).

For å skaffe oversyn over grunnlagstilfanget vart det i perioden 2000-2003 bygt

¹ For korpusstatistikk sjå <http://folk.uio.no/danielr/no2014/nn/dist25.html>.

² Planlagt ferdig i 2006.

³ Som døme kan det nemnast at materialutnyttinga for verba *gjera*, *gjeva*, *ha*, *halda*, *gå* varierer frå om lag 120 til om lag 280 belegg per prenta side.

opp eit sams indeks for dei nynorske språksamlingane, den såkalla Metaordboka (MO), der tilfanget vart gjennom-normalisert ein gong til (om dette sjå Svardal 2003). MO synte at språksamlingane har om lag 550 000 oppslagsord. Om lag halvparten av desse oppslagsorda har eitt einaste belegg, men det belegget kunne vere alt frå ein etter måten stor artikkel i Grunnmanuskriptet⁴ for NO til eit einstaka litterært ekserpt. Lemmatal kunne derfor ikkje vere einaste utvalskriterium.

2.3. Omfang og styringsbehov

NO 2014 band 1-4 har om lag 100 000 artiklar. Plassomsyn og omsyn til kvaliteten på redigeringa tilseier at eitt band (på 800 sider) ikkje bør ha meir enn 25 000 ordartiklar. Dette gjev eit totalanslag på 300 000 artiklar fordelt på tolv band.

NO 2014 trong derfor retningslinjer for utsjalting av uaktuelle oppslagsord ut frå mengd og kvalitet på det underliggjande tilfanget. Vidare trongst det ein mal for artikkelstorleik innanfor totalramma på tolv band. Både retningslinjer for ordutval og dimensjoneringsmal måtte kunne automatiserast gjennom redigeringsprogrammet, men det måtte også vere mogleg for redaktørane å overprøve resultatet dersom utslaget vart vurdert som fagleg urimeleg.

2.4. Materialvurdering som grunnlag for lemmaseleksjon

Lemmaseleksjon i eit verk som NO må dels byggje på generelle omsyn, dels på omsyn som er spesifikke for verket. Generelle omsyn tilseier at grunnord får grundigare behandling enn avleingar og samansetningar, og at det nordiske ordtilfanget får ei grundigare handsaming enn importord (Venås 1989:162 f). Dei verksspesifikke omsyna har å gjera med nynorskens historie, status og tilblivingsgrunnlag, der relasjonen til norske målføre er sentral. Nynorsk er eit ungt skriftmål som ikkje kan seiast å vere fullt ut standardisert.⁵ Gjennom arbeidet med NO kjem redaktørane stadig over ordformer i målføra som ikkje er bestemte. NO har derfor eit særleg ansvar for å behandle eldre ordtilfang og unormert målføretilfang, og gje relativt større plass til mindre frekvente norske grunnord som ein ikkje finn i vanlege bruksordbøker.

Lemmaseleksjonen vart frå 2003 knytt til ei validering i kjeldegrunnlaget for NO. Vi hadde alt ein bibliografidatabase over alle skriftlege kjelder. Her var det høve til å leggje inn tilleggsopplysningar som i sin tur kunne nyttast i lemmaseleksjonen. Alle skriftlege kjelder for NO 2014 vart derfor sjangermerkte i bibliografidatabasen. Sjangermerkinga, kombinert med tal belegg, blir så nytta til å skilja mellom tre lemmagrupper, (1) lemma som skal redigerast, (2) lemma som kan redigerast, (3) lemma som er frårådde.

⁴ Sjå omtale på <http://no2014.uio.no/tekster/sok/index.php>.

⁵ Jf. det omfattande systemet med parallellformer og tillatne sideformer (klammeformer) i nynorsk rettskriving.

Obligatoriske lemma er (1) Lemma frå Grunnmanuskriptet, Skards rettskrivingsordliste og *Nynorskordboka*, og (2) Lemma frå målføretilfanget som ikkje er med i andre normerte ordbøker.

Dei viktigaste gruppene av frårådte oppslagsord er (1) lemma med tospråklege ordbøker, skuleordlister eller spesialordbøker (frå slang til yrkesterminologi) som einaste kjelder ("ordboksord"), og (2) lemma som er hapax frå skjønnlitterære omsetjingar eller som framstår som tilfeldige (skjønnlitterære) spontanlagingar. I den siste gruppa er det svært mange samansette ord.

Redaktøren kan overprøve automatikken ved å leggje til nytt tilfang, til dømes frå korpuset.

2.5. Dimensjonering av band og artiklar

Etter at sjølve redigeringskjemaet med utskriftfunksjon var på plass i 2004, var det dei redigeringsadministrative funksjonane som stod høgst på prioriteringslista. Denne programmodulen er ikkje komplett enno, men eitt av dei viktigaste elementa, dimensjoneringsmål pr. artikkel, er på plass.

Det tilfanget som må redigerast, er ordna gjennom MO, og dette tilfanget er gjennomarbeidd og normalisert.⁶ Derfor er det MO som er lagt til grunn for dimensjoneringa av dei attståande banda av NO. Dimensjoneringa for einskildartiklar byggjer på ei manuell utrekning av setelprogresjon og artikkeltypar i dei ferdigredigerte banda, som så vart brukt til å lage ein utrekningmodell for programmet, med vektning for beleggmenge pr. artikkel. Modellen gjev noko større plass til lemma med få belegg attom seg, enn lemma som byggjer på eit større tilfang. Modellen vart testa og justert, og er no teken i bruk. Kvar gong ein artikkel blir generert opp, kjem det fram eit framlegg om manuskriptlengd i tal linjer for denne artikkelen.

Dei resterande 6 banda av NO er også rekna gjennom i bolkar på 20 sider, slik at ein har første og siste lemma pr. tjuesiders bolk frå og med band 6 og ut band 12.

Redaktørane får tildelt manus til redigering i alfabetbolkar på 3-4 bokstavar (t.d. *kly-*, *kok-*). Programmet kan enno ikkje gje eit linjetalet for ein alfabetbolk, så det må redaktørane rekne ut sjølve ved å summere linjetalet for artiklar. Innanfor linjetalet for ein alfabetbolk kan redaktøren omdisponere artikkellengder – leggje til litt her og knipe litt der – men det er ikkje høve til å gå utover manuskriptlengd for den tildelte alfabetbolken.

Dimensjoneringmodulen kom inn i redigeringsprogrammet ved påsketiden 2005, og verknaden vart synleg med ein gong. Før dette hadde mange redaktørar store problem med å halde omfangsgrensene, med påfølgjande lange retterunder og omskrivingar. Etter at dimensjoneringsmodulen kom inn, held dei fleste linjetalet sitt i første omgang, og dei kjem dermed fortare fram til leveringsklart manus.

⁶ MO i-å vart normalisert i 2000-2003. Bokstavane a-d er no normaliserte, medan normalisering pågår for bokstavane e-g. I gjennomsnitt blir tal oppslagsord pr. bokstav redusert med 15 %.

3. Redaksjonell metode

Medan redaktørane før produserte ordboksmanuskript som seriell tekst, skal dei no tilordne tilfang og skrive inn i felt med førehandsdefinerte rammer. Kva følgjer har dette hatt for arbeidsmetodar, produksjon og kvalitetskontroll?

3.1. Redigering i Norsk Ordbok før prosjektstart

Produksjonen av ordboksmanus har tre komponentar, uavhengig av hjelperåder. Den første, og morosamaste, er den som er rein filologi og lingvistik, som omfattar vurdering og ordning av tilfang, utforming av definisjonar, utveljing og kommentering av døme osv. Den andre fasen er utforming og nedskrivning av manus, med kjelder, kryssreferansar, spesialteikn og konvensjonar – og dei er det mange av i eit akademisk ordboksverk. Den tredje fasen er klargjering av manus for produksjon, med rett sats og typografi osv. Ein stad imellom fase 2 og 3 ligg ansvaret for at manuskriptet er feilfritt, både tekstleg og reelt (kontroll av tilvisingar osv.).

Den tradisjonelle arbeidsdelinga i mange akademiske ordboksredaksjonar har vore at filologar har ansvar for den første fasen, medan ymse hjelpepersonell har teke seg av mest mogleg innanfor fase 2 og 3. For tjue år sidan vart NO-manus dels skrive for hand, dels på pc, av redaktørane. Alt den gongen vart manuskriptet feltinndelt (etter ei blanding av typografiske og leksikografiske kriterium) med kodar før setjing (sjå t.d. Hjulstad 1986; Worren 1992). Men det vart gjort av ein sekretær, og det var berre ho som kunne kodesystemet. Redaktørane var mest opptekne av at typografien vart rett i korrekturen, og ville neppe oppdage innhaldsmessig feilkoding dersom det ikkje vart avslørt av feil i typografien.

Dei fleste ordboksverk har hjelpedokument til støtte for redigeringa. For NOs del er det vel rett å seie at hjelpedokumenta før 2003 var nokså einsidig innretta mot akribien i verket, dvs. tekstkonvensjonar, pluss kjeldekunnskap og -kontroll.

Dette heng dels saman med kva det er mogleg å kontrollere manuelt i ein flat tekst som har mange forfattarar. Det skal også seiast at NO har uvanleg krevjande konvensjonar, som skal ta høgd for både tale og skrift, og både synkron og diakron formvariasjon. Redaksjonelt fokus og redaksjonell metode kom derfor til å bli prega av behovet for korrekt handtering av ordboksakribien, medan dei lingvistiske kriteria nok var føresette, men kom meir i bakgrunnen.

3.2. Krav til redigeringsprogrammet for NO 2014

For NO 2014 var det eit overordna mål at innskrivingsprogrammet så langt mogleg skulle fristille redaktørane til å samle seg om det lingvistiske og leksikografiske i arbeidet, medan konvensjonane skulle handterast av programmet. I høve til kjeldeføring og tilvisingar var det også ønskeleg å ikkje berre yte hjelp til effektiv redigering, men også førebyggje og hindre feil.

Både behovet for datatryggleik og behovet for kontroll tilsa at ordboka skulle

hovuddrag i struktur. På grunnlag av dette vart det laga framlegg til artikkelskjema, som utgangspunkt for programmeringa (om dette sjå Grønvik 2005).

3.4. Endringar i arbeidsmetode

Akademisk leksikografi dreiar seg om å sortere, systematisere og kommentere språklege data. Når artikkelskrivinga går føre seg ut frå papirarkiv, og manus blir skrivne som laupande tekst, vil arbeidet arte seg slik:

- sortering av papirbelegg i haugar
- ordning (systematisering) av setelhaugane (utover skrivebord eller i sorteringskasser) (gjerne med påhefta lappar med ”overskrift” og nummerering)
- forming av tekst ut frå kvar liten bunke, i rett rekkjefølgd
- plassering av tilfang i arkiv igjen, helst ordna slik at det speglar artikkelstrukturen, med dei siterte setlane først og i rett rekkjefølgd.

Det vil seie at ein øvd redaktør skal ha i hovudet (1) heile kategorisystemet, (2) ordninga av kategoriane i hierarki, og (3) alle konvensjonane som gjeld for verket.

Med redigeringskjema som inngang til ein ordboksdatabase blir dei viktigaste endringane i arbeidsmetode desse:

- Kategorisystemet (artikkelstrukturen) er synleg på skjermen ned til detaljnivå før ein tek til å arbeide
- Ordninga (systematisering) av kategoriar i hierarki er innebygd i systemet
- Rekkjefølgja i innskriving er langt mindre relevant enn den var – det som tel, er å skrive inn teksten i rett felt. Rangering og rekkjefølgje kan takast i ein separat prosess til slutt.
- Tilfanget er digitalisert, og kan sorterast og tilordnast digitalt ned på sitatnivå, slik at kven som helst kan kontrollere materialordninga attom kvar artikkel. Ein slepp å lagre sorteringa i ein eigen prosess etter redigeringa.

3.5. Grensesnittet

Som nemnt kan dagens NO-redaktørar sitje og sjå på det som førre generasjon måtte ha i hovudet. Det blir her gjeve ein kort gjennomgang av korleis innskrivingsdelen av applikasjonen er ordna, visuelt og innhaldsmessig:

Grensesnittet i innskrivingsprogrammet er delt i tre, med (1) ein sams toppdel for heile Oracle-systemet (ikonrekkje for basisfunksjonar osv.), (2) artikkelen sett opp i tredigram til venstre, og (3) innskrivingsdelen til høgre. Innskrivingsdelen har form av ei rekkje skjema, eitt for kvar hovuddel ein artikkel kan ha. På skjerm er desse skjema ordna slik at det ser ut som arkivkort, jf. tabell 1.

[trediagram]	Artikkel	Oppslag	Hakeparentes	Tydingsbolk	Tilvising	Sorterar
--------------	----------	---------	--------------	-------------	-----------	----------

Tabell 1.

Under kvart av desse ”korta” finn ein så kortsystem som dekkjer dei aktuelle underkategoriane. Tabell 2 viser underkategoriar pr. kort.

1 [trediagram]	2 Artikkel	3 Oppslag	4 Hakeparentes	5 Tydingsbolk	6 Tilvising	7 Sorterar
[tre – viser artikkelement ned til kjelde. Viser også kva for artiklar som har tilvising til den artikkelen ein står i – jf. kort for Tilvising]	Dimensjonering Statushistorie Redaktørhistorie Merknad	Homografnr Oppslagsord Vokalparentes Leddanalyse Ordklasse Ordklassetilstand Tabell for bøyingsssystem	Uttale Eldre kjelder Avvikande skriftformer Målføreformer Etymologi	Definisjon Sitat/Døme Samansetting s-rekkjer Undertydingar Underoppslag	[skjema for vising av artikkel som viser til den artikkelen ein står i]	[område for eigendefinerte tabellsett over tilfanget bak kvar ordartikkel, der redaktøren kan sortere og lagre sorteringar]

Tabell 2. *Underkategoriar pr. kort*

3.5.1. Trediagram

I utgangspunktet var det ein viss skepsis til tredigrammet som arbeidsreidskap, truleg av di det var uvant. Den store styrken ved tredigrammet er at det gjev godt oversyn, og er lett å omorganisere. Flyttar ein rundt på tydingar, så følgjer alt ”utstyr” med. Alle endringar synst med ein gong. Denne føremonen har stadig fleire kome til å verdsetje i det daglege arbeidet.

3.5.2. Artikkel

Her ligg dei redigeringsadministrative opplysningane pr. artikkel. Dimensjonering er kommentert ovanfor. Statushistorie syner kvar ein artikkel er i produksjonsgangen, redaktørhistorie syner om ein eller fleire har vore innom artikkelen osv. I merknadsfeltet kan redaktøren notere særskilte tilhøve ved ein artikkel, og eventuelt sende desse vidare til gruppeleiar eller hovudredaktør.

3.5.3. Oppslag

Her ligg skjema for oppslagsdelen av artikkelen. Dette skjemaet skil seg frå dei andre ved at det er menyar eller føringsrestriksjonar for samtlege felt utan feltet for oppslagsord og bøyingsformer, og oppslagsordet blir generert opp. Berre bøyingsformer blir skrivne inn av redaktøren.

3.5.4. Hakeparentesen

Fem opplysningskategoriar har plass her, og tre – eldre kjelder, avvikande skriftformer og målføreformer – krev kjeldeføring. Kjeldeføringa er menystyrt, og heimfestingane for målføreopplysningane har no også fått automatisert hierarki, slik at områdenemne overtek for punktheimfestingar når dekningsgraden er god nok. Det er ikkje mogleg å føre både områdenemne og punktheimfesting. Uttaledelen er ikkje menystyrt, men dei fleste aktuelle føringsmønster er opplista i redigeringshandboka, for å sikre konsistens.

Formatet for hakeparentesen vil bli justert ein gong til i samband med at band 1-5 skal leggjast inn i ordboksdatatabasen. Da blir det høve til å leggje ei siste hand på etymologiskjemaet, der formatet førebels gnissar litt mot materialet.

3.5.5. Tydingsbolken

Her blir hovudtyngda av det skapande redaktørarbeidet lagt inn. Kjeldefesting, krysstilvisingssystem og tilvisingar til lemma som ikkje blir redigerte i papirutgåva (semantisk gjennomsynlege samansetningar med oppslagsordet som førsteledd) er også her lagt inn som menyar og lenker, med innebygde restriksjonar mot t.d. sirkelkoplingar. Under redigeringa har ein fullt oversyn over desse artikkel-elementa så langt ein vil, dei kjem opp som peikarar i tredigrammet etter kvart som dei blir hekta på.

Ein kan sjå på papirordboka som ein simulert database, der tilvisingane skal uttrykkje lenker m.a. i det semantiske hierarkiet som finst i språket. Men papirordboka kan aldri bli verkeleg stringent, for feilkoplingar straffar seg ikkje direkte. Med NO som database, straffar det seg straks å kople feil. Lagar ein sirkelkoplingar, får ein ikkje lagre. Blir artikkelar feilplasserte i førsteleddsrekkje, forsvinn dei frå oppgenerert sats. Ingen redaktør gjer den typen feil mange gonger.

Tydingsbolken var ferdig spesifisert alt i 2003, og er ikkje endra når det gjeld innhald, men det har vore somme justeringar av funksjonaliteten. Det nye (2005) er at materialsorterar og korpus er koplade inn i applikasjonen, slik at sorteringsresultat kan lagrast etter kvart, anten samla på artikkelnode, eller spesifisert på tyding (definisjonselement) og sitat eller døme. Det viser seg at tilfanget attom ulike lemma kan invitere til ulik kategorisering. Kvar redaktør rår over eigne sorteringar og utval, ut frå sitt faglege skjøn. For somme artikkelar blir det laga førebelse tydingsskjema i trestrukturen med direkte innsortering av tilfang, for andre blir det sortert etter meir empiriske kriterium (t.d. kollokat). Ein kan lage – og lagre – eit uavgrensa tal sorteringar for kvar artikkel.

3.5.6. Tilvising

På dette ”kortet” kan ein sjå den artikkelen som har ei tilvising til det lemmaet ein arbeider med. Tilvisingskoplingane ligg i tredigrammet som ei liste med peikarar

under lemmaet, men er også distribuert på tydingsbolkane i treet, slik at ein skal kunne gå rett på ved første forsøk.

3.5.7. *Sorterar*

Dette er som før nemnt det ferskaste modulen i redigeringsprogrammet. Sorteraren er tilgjengeleg via innskrivingsapplikasjonen, men er ikkje del av den. Den er meir å likne med ei handlekorg, der ein kan hente inn tilfang frå MO, frå korpuset, og etter kvart, om vi skulle ønskje det, frå andre kjelder. Sorteraren er forma som eit rekneark der tilfanget ligg i første kolonne, og så kan ein leggje til kolonner, subkategorisere og ordne av hjartans lyst. Her kan ein også skilje homografar og kopiere over sorteringar til andre artiklar.

Sorteraren var eit svært etterlengte hjelpemiddel i arbeidet med dei store artiklane, og har alt synt seg svært anvendeleg i fleire fasar av redigeringsprosessen. NO 2014 har ein satelittredaksjon ved NTNU i Trondheim, som bere har tilgjenge til samlingane over nett. Her var sorteraren særskilt etterlengta, ettersom den fristiller redaktørane frå omfattande kladding og sortering i vanlege tekstbehandlingsprogram.

3.6. *Eit ord om søkjesystemet*

I og med at heile NO-systemet er eit sett av databasar, er også alt søkbart. Dette gjer det lett å finne modellar og leite etter parallellar når ein står fast. Ein kan t.d. søkje opp alle definisjonar under alle lemma på ”-skap m” og sjå om det finst mønsterformuleringar (det bør det jo vere). Søkjesystemet blir nytta i redigering, til administrasjon og i konsistenskontroll – og med god effekt. Når manglande stringens kan finnast med eit par tastetrykk, er det bryet verdt å rydde godt opp etter seg.

3.7. *Oppsummering*

Dei store endringa i redigeringsmetode som applikasjonen med tilhøyrande databasesystem har ført med seg, er at redaksjonen no har eit samla overblikk over tilfang, artiklar og dokumentasjon, ikkje berre frå ein synsvinkel, men frå mange. Alle kan gå inn kvar dei vil i systemet og sjå på kva dei vil. Sett på spissen kan ein seie at medan kvar redaktør før sat aleine og neddykka i tilfanget ”sitt”, så sit redaktørkollegiet no høgt oppe og ser på korleis kvar og ein ordnar opp med sin teig. Medan spørsmålsstillinga før ville vera ”korleis skal eg handtere dette ordet?” er spørsmålet no (i større grad i alle fall) ”korleis handterer NO denne typen ord?”

Den endra spørsmålsstillinga aktualiserer dermed meir generelle faglege problemstillingar, som i sin tur gjer det lettare å sjå tilfanget frå ein språkvitskapeleg ståstad. Det er lett å opprette eit artikkelskjelett (trestruktur) på grunnlag av ein hypotese, og prøveplassere tilfang inn ut frå ei generell lingvistisk tilnærming til ei gjeven ordgruppe. Dermed er det også t.d. lettare å sjå møtepunkta mellom grammatikk og semantikk, og ikkje minst sjå det semantiske innhaldet i dei større gram-

matisk kategoriane. Det er sannsynleg at dette vil gje NO meir systematiske, og derfor betre, ordartiklar over dei store funksjonsorda (t.d. preposisjonane, ein del store verb og adverb) enn det som var mogleg å få til på gamlemåten. Også behandlinga av ordlagingsselement som prefiks og suffiks vil få eit naudsynt lyft på denne måten.

Produksjonen av ordartiklar blir langt meir målretta og effektiv når tvil om konvensjonar osb. er rydda vekk. Berre det at band 5 vart ferdig til rett tid (desember 2004), med ca. 270 sider redigerte av for det meste nyttilsette redaktører, syner det.

Når det gjeld kvalitetskontroll, må den vera tvifelt. At konsistensen i verket er blitt betre, veit vi, men konsistens er ikkje nok. Påstanden at ordboksmanuset held minst like høgt fagleg nivå som før byggjer på intern kontroll, ved at gruppeleiarar og hovudredaktør les og korrigerer fortløpande, og på ekstern kontroll, ved at redaktørar presenterer ord og ordgrupper som dei har arbeidd med i vitskaplege føredrag og artiklar – m.a.o. normale akademiske kvalitetsprøvingar.

4. Opplæring

Før har det vore vanleg å rekne med at det tek to til fem år å lære opp ein redaktør i eit vitskapleg ordboksverk. Norsk Ordbok 2014 set nye redaktørar i funksjon etter svært kort opplæringstid, ved hjelp av innskrivingsprogrammet og databasesystemet.

Kva følgjer har dette for fokus og innhald i redaktør opplæringa? Lat oss opne med konklusjonen: I denne perioden har NO 2014 tilsett opp mot tjue nye redaktørar og redaksjonsassistentar. Det representerer ein stor og variert lingvistisk kompetanse, men det dei har sams er at ingen av dei hadde arbeidd i eit ordboksverk tilsvarande NO 2014 før dei byrja i stillingane sine. Alle måtte derfor ha opplæring frå botnen – og alle er blitt produktive innanfor stipulert tid.

4.1. Tradisjonell redaktør opplæring

Den tradisjonelle opplæringsmetoden i dei akademiske ordboksverka har vore at ein har kome inn i redaksjonane på ein slags lærlingstatus, og så har trødd i fotefara til meistrane, utan å få noka organisert opplæring. Opplæringsinitiativet låg hos nybyrjaren, som helst skulle lære ved å lese det som var skrivi før, og så absorbere detaljane under marsjen. Ein skulle redigere, gjere feil, få feilen påpeikt, rette den, få nye feil påpeikte, osb. Tida frå første manus vart skrivi og til utgjeving kunne vera svært lang (åtte-ti år er ikkje uvanleg), noko som igjen fører med seg tidkrevjande revisjon og innarbeiding av nytt tilfang i samband med korrektur og utgjeving. Med ei slik tilnærming er det ikkje rart at folk treng minst fem år for å bli varme i trøya.

4.2. Kunnskapskrav før og no

Vi kan jamføre kunnskapskrav til ordboksredaktørar i akademiske ordboksverk før og no, for å sjå kvar skilnadene ligg. Før måtte ein ha

1. Solide lingvistiske kunnskapar, ensyklopediske interesser og god formuleringsevne
2. Svært godt minne for detaljar (tilfang, redaksjonelle konvensjonar, lister, namn, ortografi ...)
3. Svært god evne til grannsemd i detaljar, også utan streng ytre kontroll
4. Evne til å tenke strukturelt er ein føremon
5. Grenselaust tolmød!

Etter kvart sat ordboksredaktøren på ein enorm detaljkunnskap om eit grunnlagstilfang som få andre kjende.

Krava i dag er dels dei same, men ikkje heilt. No trengst det:

1. Solide lingvistiske kunnskapar, ensyklopediske interesser og god formuleringsevne
2. Kunnskap om korleis ein handterer og vurderer store datamengder
3. Eit skarpt blikk for det meiningsberande i detaljar, men mindre krav til minne (mykje av det som før måtte hugsast er no bygd inn i redigeringsprogrammet)
4. Evne til å tenkje strukturelt er heilt nødvendig
5. Godt syn og god finmotorikk – elles blir det mange uhell i applikasjonen!

Ein kunne leggje til at der ordboksredaktøren før måtte tole å sitje myke aleine, må han no tole kritisk innsyn i alt han eller ho gjer.

Punkt 1, nøkkelkravet, det som kan lyfte definisjonsskriving frå handverk til kunst, er ikkje endra med tida. På dei andre punkta er det endring, og dei endringane speglar at vi lever i eit informasjonssamfunn med overflod på data og godt med pengar, men veldig lite tid. I dagens universitetssamanheng verkar det mest komisk å snakke om prosjekt som varer i meir enn ti år, slik NO 2014 gjer.

4.3. Krav til redaktør opplæring

I NO 2014 diskuterer vi ikkje lenger om det er behov for organisert opplæring av nye redaktørar. Spørsmålet er kva slag opplæring dei treng, som gjev prosjektet dyktige, produktive redaktørar på stuttast mogleg tid. Maksimal opplæringstid og prøvetid har til no vore eitt år, etter det er det normale produktivitetskrav til alle.

I NO 2014 har dei nye redaktørane gått denne løypa, med mindre variasjonar:

1. Først ei økt med materialarbeid (normering i MO i 2-3 månader)
2. Deretter rett på redigering og definerings
3. Får tildelt alfabetbolk
4. Får opplæring i gruppe, individuelt og gjennom seminar (førelesingsrekke knytt til redigeringshandboka, ved kolleger eller innhenta ekspertise)

5. Får støtte i detaljert redigeringshandbok, redigeringsprogram med manual og i open arbeidskultur: Det er greitt å spørje – og alle treng korrigerings.
6. Får oppmuntring og oppfølging når det gjeld å fylle faglege lakuner, t.d. ved å følgje aktuelle kurs eller seminar på UiO, konferansedeltaking osv.

4.4. Progresjon i redaktøropplæringa

Dei fleste nye redaktørar byrjar med å redigere innhaldsord, og går laus på funksjonsord først når dei har noko røynsle. Men dette gjeld ikkje i same grad for alle. Mellom rekruttane er det fleire utprega grammatikarar som raskt tek tak i større funksjonsord (som dei fekk tildelt som særskilde oppdrag).

Generelt har ordninga likevel vore slik: Opplæringa har gjeve ein gjennomgang av leksikalske særdrag og tilsvarende leksikografisk behandling ordklasse for ordklasse. Dei nye redaktørane skriv dei første artiklane sine om konkrete substantiv med 5-20 belegg og minst ein godt avgrensa sakdefinisjon. Deretter følgjer adjektiv, så verb. Ved verb bør ein ta seg tid til å gjennomgå heile verbfrasen med valens og ulike typar kollokat, av di dette er tydingsskiljande kriterium som ber strukturen i verbartiklar. Gjennomgangen av ordgrupper tek til med grunnord, deretter følgjer avleiingar og samansetningar.

Dette høyrer kanskje ut som ein repetisjon av grunnkurs i leksikalsk semantikk, men i høve til ordboksarbeid blir perspektivet annleis. Det er ikkje spørsmål om å meistre omgrepa eller forstå tenkinga. Perspektivet er ”korleis operasjonaliserer vi denne kunnskapen i materialbehandlinga, og kva følgjer får den for sortering, systematisering og framstilling i ordartikkelen?” Dette er ikkje triviell kunnskap, og det er ikkje purt handverk. Ein skal vite kva ein gjer, og korleis, men ein må også vite kvifor – og kva for alternativ som kunne vore aktuelle. Dermed er ein langt inne i generell lingvistisk teori, som jo bør tole slik materialtesting.

4.5. Prioriterte mål for NO 2014

Redigeringa av NO i database tok til våren 2003. Dei måla prosjektet då hadde for staben, var (1) meir effektiv opplæring, (2) auka tempo i manusproduksjon, (3) auka kontroll med resultatet, (4) auka konsistens i redigeringa, (5) tettare samarbeid innanfor redaksjonen og med Eining for digital dokumentasjon.

Dette har gått om lag som planlagt. Ikkje utan motbakkar, men motbakkar gjev god treningseffekt. Utan redigeringsprogrammet med tilliggjande modular, endra redaksjonell metode og effektiv opplæring hadde NO 2014 aldri fått ut band 5 til rett tid. Redigeringsprogrammet med tilhøyr blir karakterisert som sjølvforklarande av dei nyaste redaktørane, som har kome til ferdige program og slik sett dekkja bord. NO 2014 meiner derfor å kunne slå fast at redigeringsprogrammet står for ”den gode systemtvangen”.

5. Konklusjon

Digitalisering av NO 2014 har gjeve (1) konsistent materialbehandling som grunnlag for lemmaseleksjon, dimensjonering og kjeldeføring, (2) meir systematisk og kollektiv leksikografisk metode på grunnlag av lingvistisk skoloring, med prosjekt-målet som ramme og redigeringsapplikasjonen som hjelpemiddel, og (3) grunnlag for effektiv redaktør opplæring – og dermed synt at ordboksredigering er eit fag som kan lærast.

Litteratur

- Bø, Reidar 1989: Arbeidet med Norsk Ordbok. I: Almenningen, Olaf og Grønvik, Oddrun (red.): *Ord og mål. Festskrift til Magne Rommetveit*. Oslo: Kringkastingsringen, 80-94.
- Grønvik, Oddrun 1997: Om kjeldegrunnlaget for Norsk Ordbok. I: Vikør, Lars S.: *Norske Ordbok – nynorskens leksikografiske kanon?* Universitetet i Oslo, Institutt for nordistikk og litteraturvitskap, 23-37.
- Grønvik, Oddrun 2005: Redigeringsprogrammet for Norsk Ordbok 2014. I skjæringspunktet mellom menneskeleg skjøn og automatisering. I: Fjeld, Ruth Vatvedt, og Worren, Dagfinn (red.): *Nordiske studier i leksikografi 7. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden Volda 20.-24. mai 2003*. Oslo, 156-165.
- Grønvik, Oddrun og Tvedt, Lars Jørgen 2006: Norsk Ordbok 2014 – presentasjon av eit komplekst leksikografisk verktøy. I denne rapporten.
- Hjulstad, Håvard 1986: Mikro FELTED. Feltinnskrivingsystem for mikromaskin. Universitetet i Oslo, Avdeling for namnegransking. 16 s.
- Svardal, Terje 2003: Norsk Ordbok – om normering av Metaordboka. I: Hansen, Zakaris Svabo og Johansen, Anfinnur (red.): *Nordiske studier i leksikografi 6. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden Tórshavn 21.-25. august 2001*. Tórshavn, 351-356.
- Venås, Kjell 1989: Kva ventar vi oss av Norsk Ordbok? I: Almenningen, Olaf og Grønvik, Oddrun (red.): *Ord og mål. Festskrift til Magne Rommetveit*. Oslo: Kringkastingsringen, 153-166.
- Worren, Dagfinn 1992: Om feltinndeling av ordartiklane i Norsk Ordbok. I: Vikør, Lars S. og Worren, Dagfinn: *Feltskjema for innskriving av ordmateriale*. Universitetet i Oslo, Institutt for nordistikk og litteraturvitskap. 18 s.